

Je zakotvená teorie teorií?

ROMAN ŠVARÍČEK

Anotace: Článek se zabývá kvalitativní a kvantitativní metodologií, které jsou nahlíženy jako dva odlišné, nikoli však soupeřící diskursy. Především se zabývá obecnými metodologickými, epistemologickými a logickými otázkami kvalitativního výzkumu, zvláště pak metodou zakotvené teorie (grounded theory). Dále je podrobena zkoumání použití indukční metody v kvalitativním diskursu, tvorba teorií a je vysloven a zdůvodněn výrok, který tvrdí, že zakotvená teorie je hypotézou. Příspěvek opodál popisuje možnosti spojení obou diskursů (obou typů analýz) v jednom výzkumu, nikoli pouze použití rozličných metod. Na závěr článku je řešena povaha sociálních věd a hledání pravdy v sociálních vědách.

Klíčová slova: Indukce, paradigma, kvalitativní a kvantitativní metodologie, zakotvená teorie, hypotéza, teorie.

Úvod

Ústředním tématem článku je otázka, zda-li je zakotvená teorie skutečně teorií, či pouhou hypotézou. Než se k tomu však dostanu, podrobně se zaměřím na kvalitativní a kvantitativní metodologii, na indukci a tvorbu teorie.¹ Je nepochybně dobré vědět, jaké závěry nám může dát výzkum podle postupů kvalitativní metodologie. Konkrétně se zaměřuji na zakotvenou teorii jako na nejpropracovanější kvalitativní metodu (Haig, 2003). Co nám mohou říci závěry výzkumů podle metody zakotvené teorie? Co nám říci nemohou?

Kvalitativní a kvantitativní metodologie: paradigma, nebo diskurs?

Kvantitativní a kvalitativní metodologie² jsou, či spíše byly, často prezentovány

¹ V článku se nezabývám validitou. O validitě například Čermák Štěpaníková, 1997; Seale, 2002; Spooner, 2002.

² V tomto článku je důsledně zachována distinkce mezi termíny metoda a metodologie. Metoda je postup užitý pro poznání zkoumaného jevu (obecnými metodami jsou kupříkladu analýza, syntéza, dedukce, indukce), zatímco metodologie je souhrnem určitých metod určitého vědního oboru. Kvalitativní a kvantitativní metodologie jsou odlišné typy bádání, či přístupů, ačkoli obě mohou použít

jako dvě odlišná a vzájemně soupeřící paradigmaty. Než odpovím na otázku, je-li tomu tak, budu se zabývat přesnější charakteristikou obou metodologií a jejich ideologickým a epistemologickým pozadím.

Výzkum s použitím kvantitativní metodologie se soustřeďuje hlavně na ověřování vztahů mezi proměnnými, nebo na zjištění, jakým způsobem se proměnné spojují. Ještě před vlastním empirickým výzkumem je nezbytné znát proměnné a postup interpretace dat podle zvolené kvantitativní metody. Kvalitativní metodologie je označována jako heuristická, či holistická a zabývá se specifickým případem v jeho vlastním kontextu, který popisuje v procesu. Jejím cílem je získat vhled a porozumění problému v celé jeho šíři a hloubce.³

Oproti tomu kvantitativní výzkum testuje předem stanovené hypotézy. Cílem je potvrdit, či vyvrátit ověřovanou vědeckou teorii empirickým zkoumáním. Blau to popisuje těmito slovy: „Kvantitativním výzkumem nelze vlastně zjistit nic více než to, co jsme ‘kvalitativně’ předem věděli, ale o čem jsme pouze nevěděli, jak je ‘to’ v populaci rozloženo, distribuováno.“ (Blau, cit. podle Petrusek, 1993, s. 120)

Kvalitativní přístup ke skutečnosti je charakteristický tím, že se nesnaží vnutit výseku reality svoji jazykovou hru, ale jeho úsilí je snahou o pochopení jazykové (a jiné) hry žité aktéry sociálních situací. Účastníci sociálního života jsou odborníky na život, který žijí. Oni (aspoň zčásti) rozumí sociálním jevům, neboť oni sami je musí zvládat. Úkolem zainteresovaného badatele⁴ je porozumět těmto situacím, které jsou výsledkem neznámého (nepopsaného) procesu.⁵ Procesu, jehož průběh také není

stejnou metodu, odlišují se způsobem analýzy dat. Data získaná některými metodami (např. rozhovor, dotazník) lze interpretovat pomocí kvantitativních metodologických postupů, ale i kvalitativních. Jiné metody jsou striktně použitelné pouze v kvantitativním přístupu (Lickertova škála), jiné pouze v kvalitativním přístupu (zúčastněné pozorování a rozhovor).

³ Obrat ke kvalitativní metodologii bývá někdy dáván do souvislosti s celkovou změnou orientace ve vědách. Toulmin hovoří o čtyřech tendencích v moderních vědách druhé poloviny 20. století: návrat k ústnímu, ke specifickému (konkrétnímu), k místnímu a k časovému (viz Flick, 1999, s. 12-13).

⁴ Ve výzkumu podle metody kvalitativního diskursu je nadměru důležité vědět, kdo provádí výzkum, jaká přiznává výchozí stanoviska, za jakým účelem realizuje výzkum, způsob analýzy dat atd. Proto je vhodné do prezentace každého kvalitativního výzkumu všechny tyto informace shrnout, nejlépe v příloze (např. Katrňák, 2004, Appendix A. Realizace výzkumu a analýza dat, s. 157-165).

⁵ Porozumět v tomto případě znamená hodnotit, pronášet hodnotové soudy. Výzkum podle kvalitativní metodologie používá hodnotových soudů, oproti pozitivistické ideji čisté deskripce, např. (Weber, 1969). Začlenění hodnotících soudů do pedagogiky zajímavým způsobem popisuje Brezinka, 2001.